

Leszek Ploch

Twórcza inkluzja wobec wykluczenia z kultury artystów niepełnosprawnych

---

Niepełnosprawność nr 2, 75-84

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Leszek Ploch

Twórcza inkluzja wobec wykluczenia z kultury artystów niepełnosprawnych

Przyjmujemy, że twórcza inkluzja, jako ciągły proces zmian aktywności artystycznej, od której nie ma i nie powinno być odwrotu, stanowi niepodważalny fundament powstającej i utrwalającej się w społeczeństwie jedności w stałych dążeniach środowiska twórców (i nie tylko) do pełnej akceptacji i uznania równości szans oraz akceptacji inności (odmienności). Tym samym twórcza inkluzja, jako świadomy proces, zakłada między innymi prawo artystów niepełnosprawnych do korzystania z każdej dostępnej ludziom formy sztuki na równych prawach z wszystkimi, w tym przy udziale każdej instytucji upowszechniania i edukacji kultury.

Weryfikując rzeczywistość, coraz częściej zadajemy sobie pytanie o powszechność i jakość twórczego udziału artystów niepełnosprawnych w kulturze i sztuce, a także o oczekiwania społeczeństwa wobec niego. Dylemat ten ma swoje podłoże w usankcjonowanej i rzeczywistej intensyfikacji działań twórczych i odtwórczych artystów niepełnosprawnych w życiu codziennym, a w konsekwencji przeciwdziałania wykluczeniu poprzez wyrównywanie szans edukacyjnych i kariery zawodowej. Rodzą się wciąż nowe obawy o to, czy współczesne społeczeństwo jest przygotowane do nieustannie zmieniających się praw, w tym także w stosunku do osób niepełnosprawnych, na etapie ponadintegracyjnej aktywizacji twórczej tych ludzi, jak również uznania i równości do edukacji artystycznej pozbawionej segregacji.

1. Metodologiczne podstawy badań

Celem podjętych badań empirycznych było określenie postaw społecznych wobec zagadnienia aktywności artystycznej osób niepełnosprawnych w miejscach publicznych oraz wobec ich prawa do pozbawionej segregacji edukacji artystycznej i zarobkowania. Jako podstawową metodę badawczą wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, której podporządkowano technikę ankiety. Badania przeprowadzono kwestionariuszem w liczbie 1000 sztuk, w dwóch gru-

pach respondentów, którym wyjaśniono cel i istotę badań. Kwestionariusz ankiety zawierał pytania zamknięte. Do celów badań zastosowano następujące narzędzia:

- kwestionariusz ankiety dla grupy kontrolnej pod tytułem: *Postawy społeczne wobec prawa do aktywności artystycznej osób niepełnosprawnych w miejscach publicznych, ich kariery zawodowej oraz zarobkowania* (opracowanie własne);
- kwestionariusz ankiety dla grupy podstawowej pod tytułem: *Postawy społeczne wobec prawa do aktywności artystycznej i kariery zawodowej* (opracowanie własne).

Badania przeprowadzono w okresie od marca 2008 roku do marca 2009 roku. Populację osób badanych z niepełnosprawnością tworzyła grupa podstawowa, z drugiej zaś strony grupa kontrolna – pracownicy umysłowi zajmujący się działaniami w kulturze, animatorzy kultury, artyści zawodowi oraz artyści amatorzy z województwa mazowieckiego. Grupę podstawową tworzyły osoby niepełnosprawne czynnie zajmujące się twórczą aktywnością w warsztatach terapii zajęciowej, świetlicach, szkołach oraz osoby skupione w Fundacji Krzewienia Kultury Artystycznej Osób Niepełnosprawnych, z Warszawy i miejscowości ościennych. Z tego samego regionu pochodziły osoby pełnosprawne, które wyraziły zgodę na udział w badaniach.

Programem badań objęto grupę liczącą ogółem 1000 osób. Grupę podstawową utworzono w liczbie 500 osób – 320 kobiet i 180 mężczyzn niepełnosprawnych w przedziale wiekowym od 18 do 57 lat, w grupie kontrolnej znalazło się 500 osób pełnosprawnych – 275 kobiet i 225 mężczyzn w wieku 18 do 75 lat. Respondenci różnili się między sobą pod względem wykształcenia, statusu społeczno-zawodowego, doświadczenia artystycznego, miejsca zamieszkania, kariery zawodowej, wiedzy na temat niepełnosprawności. W badaniach uczestniczyły osoby z różnym rodzajem niepełnosprawności. Strukturę grupy podstawowej ze względu na rodzaj niepełnosprawności oraz płeć przedstawiono w tablicy 1.

Tablica 1. Struktura podstawowej grupy badawczej

Rodzaj niepełnosprawności	Osoby badane				Razem	
	Kobiety		Mężczyźni			
	N	%	N	%	N	%
Upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim	55	17,2	25	13,9	80	16,0
Upośledzenie umysłowe w stopniu znacznym	45	14,1	10	5,6	55	11,0
Niepełnosprawność ruchowa (porażenie kończyn, amputacja, uszkodzenie rdzenia kręgowego)	50	15,6	45	25,0	95	19,0
Autyzm	15	4,6	5	2,8	20	4,0
Niesłyszący – słabo słyszący	40	12,5	30	16,6	70	14,0
Niewidomi – słabo widzący	45	14,1	20	11,1	65	13,0
Zaburzenia zachowania	40	12,5	25	13,9	65	13,0
Inne rodzaje niepełnosprawności	30	9,4	20	11,1	50	10,0
Ogółem:	320	100	180	100	500	100

Tablica 2. Płeć a rodzaj aktywności zawodowej w grupie kontrolnej

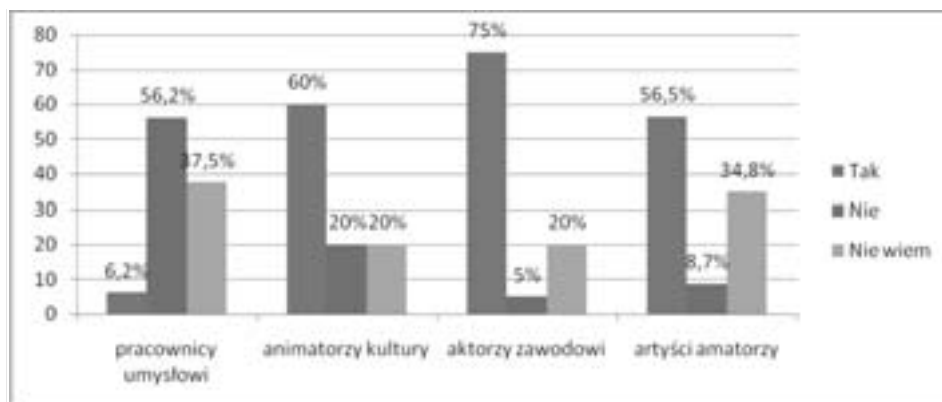
Grupa zawodowa	Osoby badane				Razem	
	Kobiety		Mężczyźni			
	N	%	N	%	N	%
Pracownicy umysłowi urzędów i instytucji kultury	90	32,7	70	31,1	160	32,0
Aktorzy zawodowi	50	18,2	50	22,2	100	20,0
Artyści amatorzy	60	21,8	55	24,5	115	23,0
Ogółem:	275	100	225	100	500	100

Do grupy podstawowej wybrano osoby czynnie włączające się do życia i kultury artystycznej na terenie Mazowsza i całego kraju. Wśród nich najwięcej znalazło się respondentów zrzeszonych w amatorskim zespole tanecznym – 100 osób (20%); zespole chóralnym – 50 osób (10%); grupie teatralnej – 140 osób (28%); grupie pantomimicznej – 30 osób (6,0%); w warsztatach terapii zajęciowej o charakterze artystycznym – 120 osób (24%); indywidualni artyści amatorzy (muzyk, śpiewak, aktor, cyrkowiec) – 60 osób (12%).

2. Czynniki wywierające wpływ na kształtowanie się postaw społecznych wobec aktywności artystycznej osób niepełnosprawnych w miejscach publicznych

Istotnym czynnikiem mającym wpływ na kształtowanie się omawianych postaw w grupie kontrolnej wydaje się rodzaj znajomości zagadnienia niepełnosprawności i wynikających z tego tytułu rzeczywistych możliwości artystycznych tej grupy osób, jak i częstotliwość bezpośrednich lub pośrednich kontaktów między grupami (podstawową i kontrolną). Analizując wypowiedzi grupy badanej, można zauważyć, że częściej pozytywne postawy wobec aktywności artystycznej osób niepełnosprawnych przejawiają te osoby, które miały lub nadal mają w swoim bliskim otoczeniu kontakty z osobą niepełnosprawną. Można przypuszczać, że wynika to właśnie z owej znajomości oraz częstych, wielokrotnie na polu aktywności twórczej, kontaktów z artystami niepełnosprawnymi.

Można przyjąć, że kolejnym ważnym czynnikiem wpływającym na postrzeganie artystów niepełnosprawnych może być sposób prezentowanych zachowań w miejscach publicznych i związanych z tym nieoczekiwanych odruchów motorycznych i werbalnych, gestów, tików, mimiki, nieadekwatnych do sytuacji reakcji i innych. Podczas badań poproszono grupę kontrolną o opinię na temat publicznych występów artystów niepełnosprawnych (rys. 1).

Rys. 1. Wyniki odpowiedzi na pytanie: *Czy Pani/Pana zdaniem występy artystów niepełnosprawnych w miejscach publicznych powinni mieć miejsce?*

Źródło: badania własne.

Z analizy zamieszczonych na rys. 1 danych wyraźnie wynika, że zdaniem osób objętych programem badań w grupie kontrolnej, aktywność artystyczna ogólnie jest postrzegana pozytywnie 225 osób (45%). Niestety grupa pracowników umysłowych w urzędach zajmujących się kulturą (administracja) postrzega aktywizację artystyczną osób niepełnosprawnych negatywnie – 90 osób (56,2%).

Ważnymi czynnikami wywierającymi wpływ na kształtowanie się omawianych postaw wydają się być także: wiek metrykalny, miejsce zamieszkania, wykształcenie i wiążący się z nim status społeczno-zawodowy, częstotliwość korzystania z różnych dóbr kultury, częstotliwość udziału w wydarzeniach artystycznych, kulturalnych i społecznych, emocjonalny stosunek do problematyki osób niepełnosprawnych, ogólna wiedza na temat niepełnosprawności osób. Analizując informacje uzyskane w toku badań, można zauważyć, że zdecydowanie częściej negatywne postawy wobec aktywności artystycznej w miejscach publicznych przejawiają osoby po czterdziestym piątym roku życia, w przeważającej liczbie osoby samotne i z ogólnie negatywnym nastawieniem do życia.

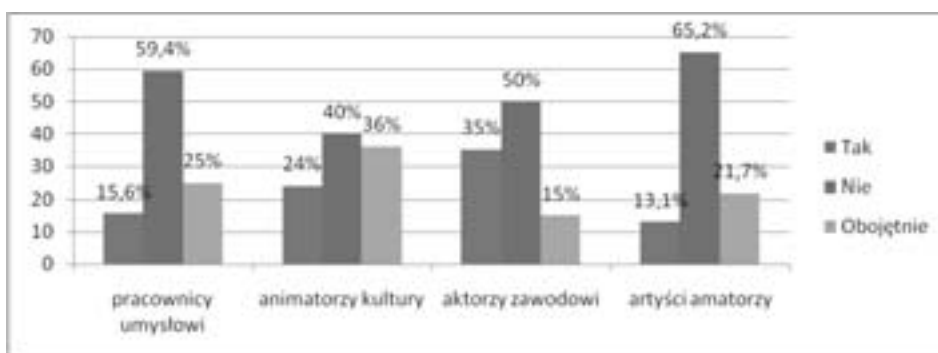
3. Postawy społeczeństwa wobec powszechnego udziału osób niepełnosprawnych w edukacji artystycznej

Możliwość edukacji artystycznej ma niezwykle istotne znaczenie w życiu osobistym, zawodowym oraz w karierze artystycznej osób niepełnosprawnych¹. Nie-

¹ Ploch L. (2008), *Twórcza aktywność artystów Ogólnopolskiego Teatru Niepełnosprawnych w latach 2002–2008*, [w:] Krasoń K., Mazepa-Domagala B. (red.), *Wyrazić i odnaleźć siebie, czyli o sztuce, ekspresji, edukacji i arteterapii*, Katowice–Mysłowice, s. 189–199.

stety wiadomo, że osoby niepełnosprawne w przeważającym zakresie nie są równorzędnymi – w porównaniu z osobami sprawnymi – uczestnikami procesu edukacji artystycznej. Wsparcie w zakresie tego rodzaju edukacji uzyskuje wyłącznie nieliczna grupa i to tylko w systemie indywidualnym. Generalnie szkoły artystyczne nie są zainteresowane przyjmowaniem słuchaczy z niepełnosprawnością. W przypadkach występowania problemów edukacyjnych, które mogą wynikać z towarzyszących niepełnosprawności uwarunkowań, ogromne znaczenie ma nastawienie społeczeństwa do tych osób².

Kolejnym krokiem w kontynuacji badań było skierowanie pytania do grupy kontrolnej na temat powszechnego udziału w edukacji artystycznej osób niepełnosprawnych (rys. 2).

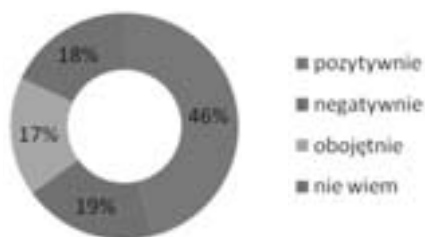
Rys. 2. Wyniki odpowiedzi na pytanie: Czy Pani/Pana zdaniem osoby niepełnosprawne powinny zdobywać wykształcenie artystyczne w szkołach publicznych?

Źródło: badania własne.

Analizując uzyskane informacje, daje się zauważyć, że badani z grupy kontrolnej zdecydowanie negatywnie wypowiadają się na temat możliwości realizowania się osób niepełnosprawnych w zakresie powszechnej edukacji artystycznej. Zdumiewa fakt, że aż 270 respondentów (54%) opowiedziało się negatywnie, a postawę obojętną przyjęło 125 respondentów (25%), co stanowi łącznie 79% grupy badanych. Nie podkreślono także postulatu prawa do równości szans edukacyjnych i kariery zawodowej osób niepełnosprawnych.

Podczas prowadzonych badań sprawdzono, jak postawy społeczne wobec powszechności do edukacji artystycznej odbiera grupa podstawowa (rys. 3).

² Zob.: Frąckiewicz L. red. (2008), *Przeciw wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych*, Warszawa; Żuraw H. (1996), *Uczestnictwo kulturalne młodzieży niepełnosprawnej*, Warszawa.

Rys. 3. Wyniki odpowiedzi na pytanie: *Jakie postawy, Pani/Pana zdaniem, przejawia społeczeństwo wobec powszechnej edukacji artystycznej osób niepełnosprawnych?*

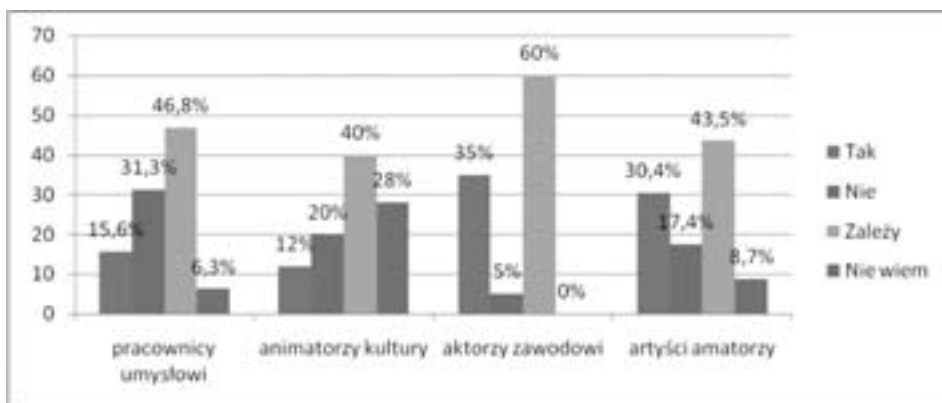
Źródło: badania własne.

Z przedstawionych danych wynika, że w grupie podstawowej 230 osób niepełnosprawnych (46%) uważa, że społeczeństwo odnosi się pozytywnie do prawa o ich powszechnej edukacji artystycznej, tylko 95 osób (19%) uważa, że postawy społeczeństwa są negatywne. Jak można zauważyć istnieje bardzo duża rozbieżność między opiniami na temat powszechnego prawa do edukacji artystycznej osób niepełnosprawnych respondentów z grupy kontrolnej a postawami odbieranymi przez respondentów grupy podstawowej. Owa rozbieżność wskazuje na dużą niechęć środowiska w zaspokojeniu silnych oczekiwań osób niepełnosprawnych w zakresie ich samorealizacji twórczej, aktywizacji artystycznej, jak też dominacji zachowań uprzedzenia i stereotypów.

4. Postawy społeczeństwa wobec zarobkowania przez artystów niepełnosprawnych

Należy zgodzić się ze stwierdzeniem, iż fakt niepełnosprawności nie powoduje zaniku potrzeby środków finansowych osób nią dotkniętych. Okazuje się, że w praktyce artyści niepełnosprawni nie otrzymują wynagrodzenia za autorską prezentację twórczą (np. koncert, recital, występ teatralny). Najczęściej osoby te otrzymują upominki, w rzadkich przypadkach tak zwane kieszonkowe. Organizatorzy imprez nie widzą potrzeby wynagradzania tej grupy artystów, gdyż jak stwierdzają, nie posiadają oni kwalifikacji zawodowych, a więc nie można zastosować odpowiednich taryfikatorów. Wiadomo jednak powszechnie, że w przypadku artystów, aktorów, animatorów bez przygotowania zawodowego, lecz osób pełnosprawnych stosuje się właściwe taryfikatory – stawki amatorskie (i te też nie w każdym przypadku).

Dokonując próby analizy postaw społecznych wobec zagadnienia zarobkowania artystów niepełnosprawnych, w kolejnym etapie badania poproszono respondentów grupy kontrolnej o wypowiedź na ten temat (rys. 4).

Rys. 4. Wyniki odpowiedzi na pytanie: *Czy Pani/Pana zdaniem artyści niepełnosprawni powinni otrzymywać wynagrodzenie za pracę artystyczną?*

Źródło: badania własne.

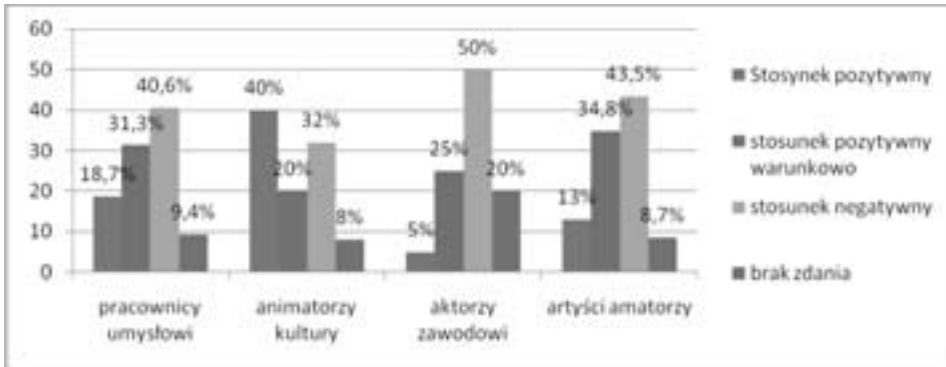
Jak wskazują wyniki większość respondentów grupy kontrolnej - 235 osób (47%) uważa, że artyści niepełnosprawni powinni otrzymywać wynagrodzenie za swoją pracę, jednak przy określonych warunkach (w uzależnieniu od). Najczęściej wymienia się tu profesjonalizm, talent, kwalifikacje, umiejętności, wykształcenie, świadomość aktu twórczego, poziom artystyczny, kulturę osobistą artysty. W żadnym przypadku nie podkreślono postulatu prawa do równości traktowania artystów według przyjętych powszechnie, jednolitych kryteriów krytyki artystycznej. Wielu respondentów wyraziło zdecydowaną postawę negatywną w zakresie możliwości zarobkowania przez artystów niepełnosprawnych – 50 respondentów (31,3%) stanowiła grupa pracowników umysłowych w urzędach i instytucjach kultury.

5. Postawa społeczeństwa wobec działań promujących aktywność artystyczną osób niepełnosprawnych w szerokim środowisku

Jednym z istotniejszych czynników zapobiegania wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych z kultury artystycznej jest kształtowanie postaw społecznych poprzez promocję ich aktywizacji w szerokim środowisku. Dominujący sposób odbierania artystów niepełnosprawnych, sposób postrzegania i dostrzegania ich często niezwykłych możliwości artystycznych, reguluje bowiem nie tylko powszechność stosunków między wytworami owej sztuki (np. artystyczne prezentacje publiczne) a resztą społeczeństwa, ale leży u podstaw kluczowych rozwiązań w kierunku praworządnej polityki prawnej, administracyjnej, społecznej i edukacyjnej ich dotyczących.

Aby poznać postawy badanych wobec działań promujących aktywność artystyczną osób niepełnosprawnych w szerokim środowisku, poproszono ich o wypowiedź (rys. 5).

Rys. 5. Wyniki odpowiedzi na pytanie: *Czy Pani/Pana zdaniem promocja kultury artystycznej osób niepełnosprawnych winna być promowana w szerokim środowisku społecznym?*

Źródło: badania własne.

Na to pytanie padały zazwyczaj konkretne odpowiedzi, choć często respondenci odczuwali potrzebę większej precyzji, próbowali rozwijać wypowiedź. Wyniki wskazują jednoznacznie, że respondenci z grupy kontrolnej mają negatywny stosunek do promowania kultury artystycznej osób niepełnosprawnych w szerokim środowisku społecznym – 205 osób (41%), z czego 50 osób (50%) wypowiedzi negatywnej udzielili aktorzy zawodowi, 50 osób (43,5%) wyrazili artyści amatorzy. Pozytywny stosunek do promocji kultury wykazali jedynie animatorzy kultury – 50 osób (40%).

6. Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone badania własne dotyczyły problematyki postaw społecznych wobec zagadnienia publicznej aktywności artystycznej osób niepełnosprawnych, w tym także wobec ich prawa do powszechnej edukacji artystycznej oraz zarabkowania. Wyniki tych badań wskazują, że na obecnym etapie życia w naszym kraju promujące inkluzję twórczą idee napotykać kluczowe bariery w sferze ich realizacji. Trudno w świetle wyżej przytoczonych wyników jednoznacznie ocenić negatywny stosunek społeczeństwa, jednak w sposób dotkliwy zauważyć można tendencje ograniczania szans osób niepełnosprawnych do korzystania z tych samych praw, udogodnień, warunków i szans edukacji artystycznej, a w konsekwencji kariery zawodowej i zarabkowania. Niestety negatywne tendencje w środowisku społecznym w omawianym zakresie nie będą redukowane,

do póki większa część środowiska artystycznego (w tym administracja) będzie opowiadała się zdecydowanie za procedurami segregacji, marginalizacji i wykluczenia z kultury osób niepełnosprawnych.

Uzyskane wyniki badań oraz ich szczegółowa analiza pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

- artyści niepełnosprawni, mimo ograniczeń wynikających z niepełnosprawności i często niesprzyjających oddziaływań społecznych, mogą z dużym powodzeniem realizować się w zawodzie artysty i czerpać satysfakcję z tej formy udziału w kulturze;
- artyści niepełnosprawni nadal są pozbawieni możliwości podejmowania szeroko zakrojonych działań artystycznych w miejscach publicznych i dostępu do podejmowania decyzji w tym zakresie;
- artyści niepełnosprawni mają niższy status zawodowy, nie mają wyboru rodzaju aktywizacji twórczej, a w to miejsce więcej ograniczeń;
- artyści niepełnosprawni w porównaniu z artystami pełnosprawnymi nie mają żadnych możliwości edukacji artystycznej, zawodowej, promocji twórczości własnej;
- artyści niepełnosprawni są notorycznie narażeni na skutki społecznych nacisków, kryzysów, dyskryminacji, społecznego naznaczenia oraz praktyk dyskryminujących;
- deklarowane przez grupy społeczne postawy w dużym stopniu nie zgadzają się z opiniami samych artystów niepełnosprawnych – miejmy nadzieję jednak, że rzeczywiste postawy społeczne są inne niż deklarowane;
- artyści niepełnosprawni, ze względu na występowanie trudności i ograniczeń, powinni otrzymywać odpowiednie regularne wsparcie środowiska artystycznego, które jest w stanie umożliwić im skuteczne doskonalenie umiejętności artystycznych, kariery zawodowej w inkluzji twórczej.

Osoby niepełnosprawne aktywnie uczestniczące w kulturze i sferze sztuki są również nośnikami tego, co nowe, jakościowo inne i twórcze. Niestety, nie są w stanie czynić czegokolwiek bez uniwersalizacji celów działań instytucji publicznych, ich postaw i warunków. Te natomiast winny być stwarzane w konsekwencji integralnie przez rodzinę, szkołę, społeczeństwo i całe środowisko twórcze. Brak takich podstaw normalizacji przy jednocześnie skrajnych tendencjach do stereotypu, segregacji, wykluczenia i braku tolerancji będzie zawsze piętroszczyk trudności, a w konsekwencji rodzić frustrację, zniechęcenie i rozczarowanie. Wydaje się, że najlepszym sposobem na walkę ze społecznym wykluczeniem, jaki artyści niepełnosprawni już podjęli, jest ich zdeterminowane dążenie do zdobycia możliwie najwyższych umiejętności twórczych i artystycznych w ścisłym związku z niekonwencjonalnie realizowaną, kompleksową promocją w szerokim środowisku społecznym. Takie działania, na dzień dzisiejszy, nie będą być może stanowiły

gwarancji radykalnego uniknięcia zjawiska marginalizacji społecznej artystów niepełnosprawnych, ale z całą pewnością wpłyną na jej sukcesywne i skuteczne obniżanie.

Bibliografia

- Frąckiewicz L. red. (2008), *Przeciw wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych*, Warszawa
- Ploch L. (2008), *Bogactwo kultury artystów niepełnosprawnych*, „Szkola Specjalna” nr 3
- Ploch L. (2008), *Twórcza aktywność artystów Ogólnopolskiego Teatru Niepełnosprawnych w latach 2002–2008*, [w]: Krasoń K., Mazepa-Domagala B. (red.), *Wyrazić i odnaleźć siebie, czyli o sztuce, ekspresji, edukacji i arteterapii*, Katowice-Mysłowice
- Żuraw H. (1996), *Uczestnictwo kulturalne młodzieży niepełnosprawnej*, Warszawa

Creative inclusion in the face of the disabled artists' exclusion from culture

The author assumes that creative inclusion as a continuous process of the evolution of artistic activity that cannot and should not be reversed is a foundation for the appearance and preservation of the unity of the artists (and other social groups) to fully accept and appreciate the equality of rights and acceptance of alterity. The article presents the results of empirical research carried out to state the social attitude in terms of artistic activity of the disabled in public space and their right to integrative artistic education and earning their livelihood. The research was based on a diagnostic survey along with a questionnaire form on a sample of 1000 respondents. The results show that the ideas of artistic inclusion meet serious social resistance.